

עודד בר מאיר, אורלי לוי, רבקה ליף

דמשק מחייכת

הקריקטורה
בעתונות הסורית
בתקופת משבר
המפרץ והמלחמה

— "מראה מראה אמרי נא לי" —
סדאם חוסיין המתרברב בהפגנת שרירים

התקשורת הסורית

במשבר ובמלחמה – שיגרת חיים

אם לשפוט על פי אופיים של הדיווחים בכלי התקשורת, הכתובה והאלקטרונית, שהופצו מדמשק מתחילת המשבר ועד לסופה של המלחמה, נראה שהחיים בסוריה נמשכו כרגיל: שיגרת החירום, שהשתלטה על מרבית שטחי החיים במדינות האיזור, והמלחמה, שהשתוללה בגבולה המזרחי של סוריה, כמעט שלא הגיעו אליה.

את המהדורות החדשות ברדיו ובטלוויזיה של דמשק בשבוע הראשון לקרבות במפרץ פתח דווקא נושא הבחירות המקומיות, שנערכו ברחבי סוריה באותה עת. רק לאחר מכן שודרו דיווחים קצרים וסלקטיביים מאוד מהמתרחש במפרץ.

הטלוויזיה הסורית הנהיגה אמנם מאז פרוץ המלחמה מבזקי חדשות מדי שעה, בנוסף על

פלישת צבא עיראק לכווית ב־2 באוגוסט 1990, המשבר שפרץ בעקבות הפלישה ומלחמת המפרץ שלאחריו, גרמו בין היתר לאחת הבריתות היותר מוזרות, שנוצרו בין מדינות הקואליציה: הברית בין סוריה לבין ארצות הברית.

במשך שנים רבות נהגו האמריקנים לכנות את סוריה "מדינה הנותנת מחסה ומקלט לטירוריסטים", וסוריה, מצידה, שפכה אש וגופרית על ארצות הברית בשל תמיכתה העקבית בישראל. והנה, בימי משבר המפרץ והמלחמה מצאו עצמם חיילים סורים ואמריקנים ניצבים כתף אל כתף במדבר הסעודי אל מול כוחותיו הפולשים של סדאם חוסיין.

נשיא סוריה, חאפז אסד, היה יכול עתה לרקום קשרי ידידות עם המערב ולהחזיר את ארצו לזרם העיקרי של מדינות ערב. סוריה היתה מבודדת עד אז ונמצאה מחוץ לזרם הזה בגלל בריתה עם איראן והתערבותה המסיבית בלבנון. הנשיא הסורי אחז בהזדמנות זו בשתי ידיו. הוא מיהר להוקיע את כיבוש כווית ולתבוע את החזרת האמיר סבאח לכס השלטון. אסד גם דחה את טענתו של סדאם, כי פלישתו לכווית נועדה לסייע לעניי ארצות ערב, והיא, כביכול, צעד ראשון לקראת שחרור פלסטין. העתונות הסורית, אף הטילה על סדאם חוסיין את האחריות העקיפה לאירועים בהר הבית, ב־8 באוקטובר 1990, בטענה, שישאל ניצלה את מיקור ההתעניינות הבין לאומית בנעשה במפרץ כדי לגרש את הפלסטינים מהשטחים.

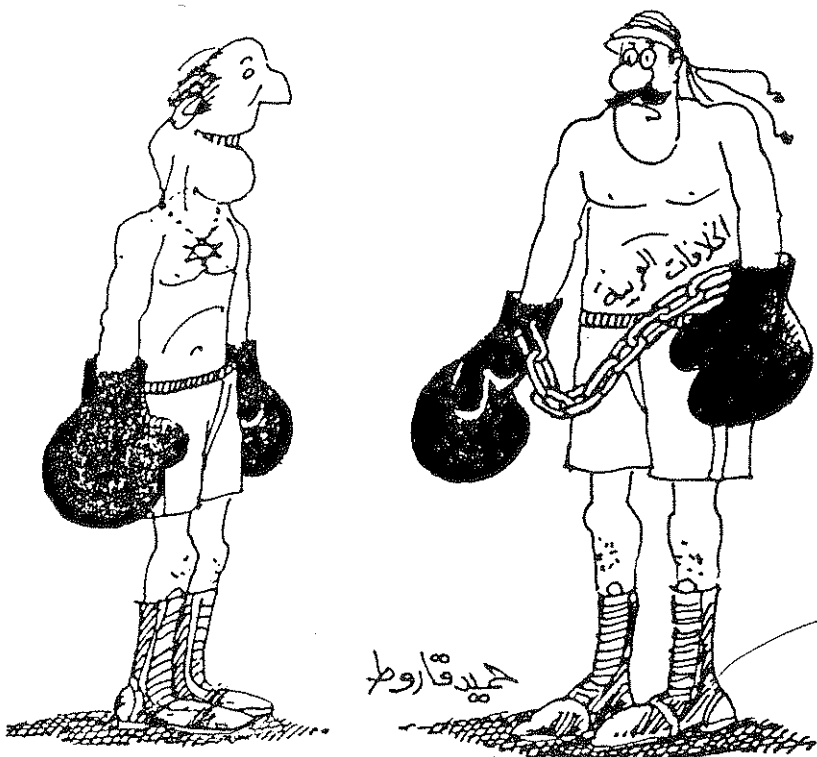
התנהגותו של אסד משקפת את התזוזה במדיניותו, שחלה בעקבות התקררות יחסיו עם ברית המועצות שפרשה עליו את הסותה במשך שנים. חודשו גם הקשרים עם מצרים לאחר נתק של שנים עשרה שנים בעקבות הסכמי קמפ־דיוויד וחתימת חוזה השלום עם ישראל.

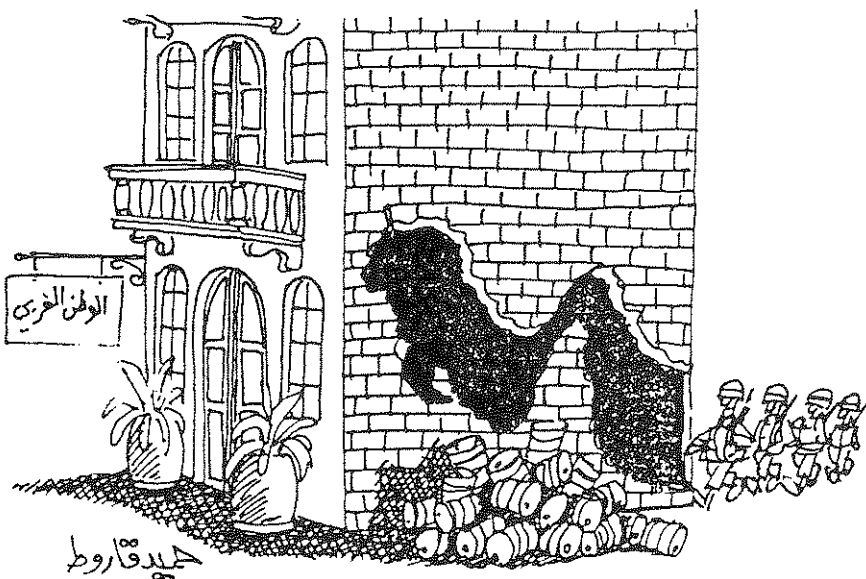
אסד קרא נכון את המפה הפוליטית ואת השינויים המתחוללים באזורנו, ונראה גם, שלא נכזבה תקוותו, שתמורת הצטרפותו לקואליציה המערבית יזכה לסייע נדיב מסעודיה ומכווית, ולחסדים פוליטיים שונים מצד ארצות המערב.

שתי המהדורות המורחבות, אבל מתכונת השידורים הרגילה לא שונתה. במסגרת מאמציהם של ראשי המשטר בדמשק לרתק את ציבור הצופים למרקע הסורי, שודרו סרטים עלילתיים, לרוב מתוצרת מצרים, תוכניות בידור פופולריות ותוכניות מלל. נראה היה לצופה מבחוץ, שהשלטונות הסוריים עושים הכל כדי למנוע מהצופים בבית ללחוץ על הכפתור ולעבור לצפות בתחנות השידור הירדניות, שאהדו את סדאם חוסיין.

המשבר במפרץ והמלחמה נחתו על סוריה בעיתוי גרוע מבחינתה, עד כמה שאירועים מסוג זה נוחים בכלל. המצב הכלכלי בסוריה היה ועודנו ככי רע: הידוק חגורה לאומי, שכר נמוך במשק ומחסור במטבע חוץ. אולם השלטון הגם שנחלש עקב התפוררות הגוש הסובייטי נותר יציב, ופולחן מנהיגותו של הנשיא אסד דומה לזה הקיים במשטרים דומים אחרים ואינו שונה בהרבה מזה שבבגדד.

באגרופים כבולים – כך הוצג העולם הערבי בעת מלחמת המפרץ, אל מול ישראל החופשית לפעול

הבית הערבי עומד לקרוס בשל סדק ענק - בצורת המפרץ הפרסי

הצליחו להחניק כל גילוי כזה. על מנת לעמוד על הלוך הרוחות בסוריה בתקופת המשבר שלאחר הפלישה העיראקית לכווית ובמלחמה עצמה, בחרנו להתרכז בקריקטורה הפוליטית בסוריה. נעזרנו בשלושה עתונים - "תישרין", "אל בעת" ו"אל תזרה". בחרנו לנתח את מגוון הקריקטורות, שפורסמו במהלך שבעת חודשי המשבר והמלחמה - ניתוח, המבקש לבחון את מאפייניה של הקריקטורה הסורית ככלי לגיוס תמיכה והשפעה וככלי המבטא עמדה שלטונית.

כד בבד עם התעסקותם של הקריקטוריסטים הסורים במשבר המפרץ ובאישיותו של סדאם חוסיין לא נזנחו גם ישראל, העלייה מברית המועצות, השטחים הכבושים, הפלסטינים והאינתיפאדה - כך שהגדרת אופיה של הקריקטורה הסורית באותה תקופה נובעת מסך כל ניתוחי הנושאים הללו.

להערכתנו, התמקדות באותם נושאים יוצרת תמונה ברורה של הקריקטורה כמבטאת מסר מסוים, שאותו ביקש השלטון הסורי להעביר לציבור במהלך אותה תקופה - מסר, המאפיין את התקשורת הסורית כולה.

במהלך מלחמת שמונה השנים בין עיראק לאיראן, והצטרפותה לקואליציה האנטי-עיראקית בתקופת המשבר ומלחמת המפרץ לא היתה בלתי צפויה. 30,000 החיילים, ששיגרה סוריה לאיזור המפרץ ותיוכום של הסורים אצל האיראנים לבל יפרו את המצור על עיראק ויבליגו על עוינותם לארצות הברית, היוו את תרומתם של הסורים למערכה נגד עיראק.

הצטרפותה של סוריה לקואליציה עם ארצות הברית הביאה אותה גם, בהכרח, להצניע באמצעי התקשורת את התקפות הטילים העיראקיים על ישראל. השידורים מדמשק דיווחו על "הטילים שפגעו באויב הציוני" בסוף מהדורות החדשות, בקיצור ובמובלע, כחלק מדיווחי הקרבות, כך שמי שלא האזין לחדשות בתשומת לב, החמיץ את הידיעה בנקל.

אין זה סוד שבסוריה אין כל ביטוי פומבי לסיעה אופוזיציונית כלשהי. התקשורת כולה מגויסת ומשרתת את השלטון, וגם אם היו ברחובות דמשק, חלב או לטקיה גילויים של אי-נחת ורוגז על מדיניותו של הנשיא אסד, ולעומתם גילויי הערצה ואהדה לסדאם חוסיין, סביר להניח, שהשלטונות הסוריים

מאז תחילת המשבר, ויותר מכך מאז תחילת המלחמה, הביעו כל כלי התקשורת הסוריים תמיכה מוחלטת בנשיא אסד ובמשלתו. בימי המלחמה הראשונים הוקרא שוב ושוב בראש מהדורות החדשות תוכן האיגרת המפורסמת ששיגר אסד לשליט עיראק, ובה הבטיח, שאם סדאם יפנה את כוויית, תחייב סוריה לציידו אם יתקף.

במשטר כמו זה הקיים בסוריה קשה לאמוד את ממדי האופוזיציה וההתנגדות לשלטון המרכזי, אף כי ידוע על מספר מוקדי תסיסה פנימית ואהדה לעיראקים. קרוב לוודאי, שחוגי המוסלמים הקנאיים, הממשיכים לפעול בסוריה גם לאחר שאסד הכניעם בטבח שעשה בהם בעיר חמה בראשית שנות ה-80, היו אחד ממוקדי התמיכה בסדאם חוסיין. בעיניים מוסלמיות הצטייר משטר הבעת' הסורי מאז ומתמיד כנגוע ברעיונות כפירה חילונית ושמאלנית.

כל תקופת המשבר במפרץ, החל בפלישה העיראקית לכווית ב-2 באוגוסט 1990 ועד לסיום הקרבות ב-28 בפברואר 1991, פרק זמן של שבעה חודשים, ניסו כלי התקשורת הסוריים להוכיח, כי סדאם חוסיין מעוות את ערכי הדת המוסלמית. אנשי דת בכירים הופיעו באמצעי התקשורת האלקטרוניים והרחיבו את הדיבור על כך שסדאם אינו מבין כלל את מושג הג'יהאד, מלחמת הקודש, שעליה הכריז כנגד ארצות הברית ובעלות בריתה.

רוב שידורי התעמולה הסוריים כוון אישית נגד סדאם חוסיין. אנשי אופוזיציה עיראקיים, שמצאו בשנים האחרונות מקלט בדמשק, רואיינו ברדיו ובטלוויזיה וסיפרו על עריצותו ועל רודנותו של שליט בגדד. דוברים רשמיים ניסו להציגו ככובד באומה הערבית. בימיה הראשונים של המלחמה הוסברה באמצעי התקשורת הסוריים בוגדנותו של סדאם חוסיין בכך, שהוא מביא להשמדת צבא ערבי גדול וחזק, במקום לשמור על צבא אדיר זה העומד לרשותו לשעת האמת וליום פקודה - יום המלחמה בישראל.

יש לזכור שאיבתה של סוריה לעיראק היתה ונשארה רבה. סוריה היתה המדינה הערבית היחידה שבלטה בתמיכתה באיראן

המצב בעולם הערבי נוכח משבר המפרץ

כחודש לאחר פלישת כוחות עיראק לכווית, פירסם העתון "אל בעת", ב־28 באוגוסט 1990, קריקטורה, המתארת נפילת פגזים ופצצות על איזור המפרץ כגשם ביום סגריר. הכיתוב המתלווה לקריקטורה יודע לומר, כי "קיימת אפשרות לירידת גשם ולסופות רעמים". העתון חזה אם כן תחזית קודרת בעקבות פלישת עיראק לכווית עוד בשלב כה מוקדם של המשבר.

חודשיים מאוחר יותר, ב־25 באוקטובר 1990 ראה "אל בעת" את המצב במפרץ כמשחק ביליארד. העולם כולו עומד מול משבר המפרץ, שבו מוכנים הפתילים להצתה. מקל הביליארד מוכן אף הוא להפעלה, והכל, כך נראה, ערוך ומוכן לשריקת הפתיחה. על פי "אל בעת", המשבר במפרץ הוא הימור אחד גדול.

גם העתון "אל תזרה" ראה ב־31

באוקטובר 1990 את מלחמת המפרץ כבלתי נמנעת. יותר ויותר בני אדם נדחסים לתוך קנה המרגמה המיושן תחת עריצותו ושגעונו של סדאם חוסיין ונראה שהכל מוכן למלחמה. באותו יום ניסה גם העתון "אל בעת" לבטא בקריקטורה משלו את הליכתו של העולם על חבל דק, כשתהום עמוקה פעורה לרגליו, במאמץ להביא לפתרון של שלום במפרץ, בעוד כווית עולה באש.

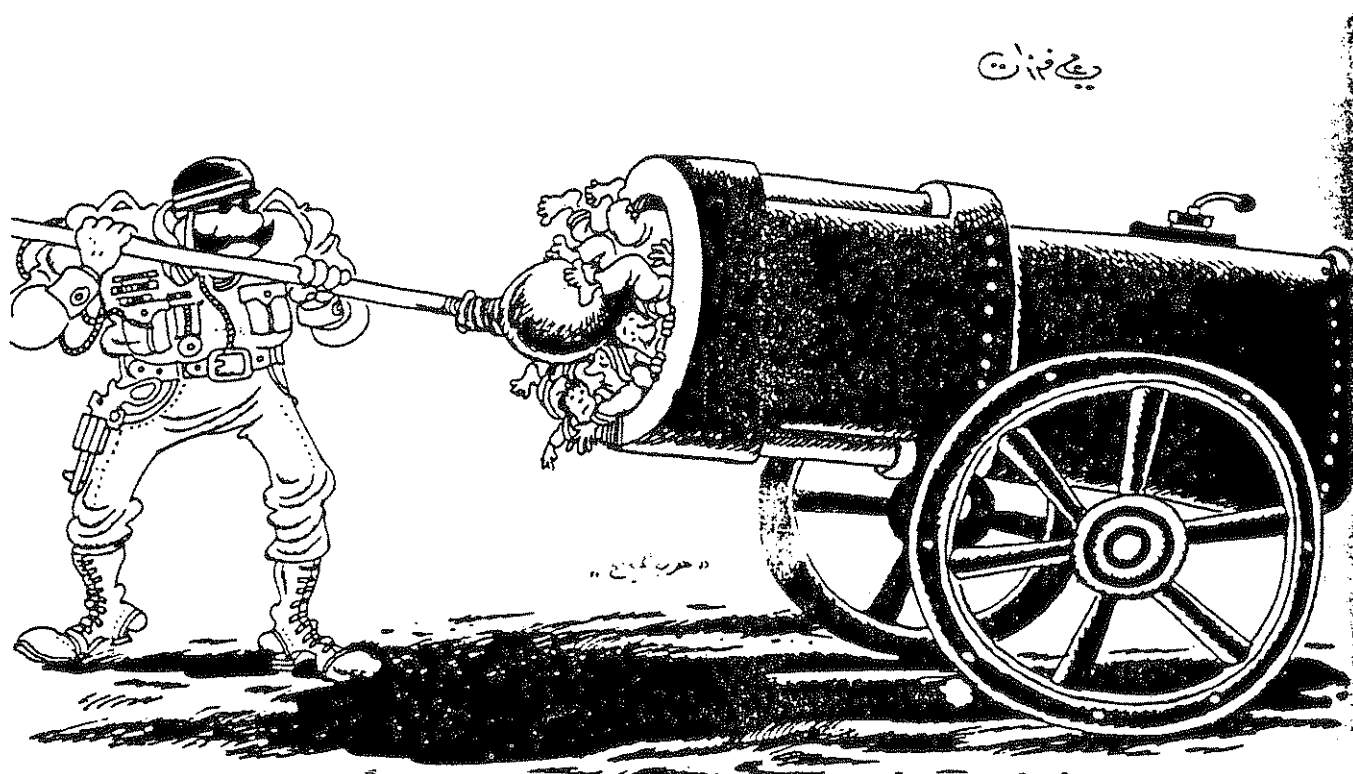
בקריקטורה שהתפרסמה ב־4 בנובמבר 1990 ראה "אל תזרה" את בעיית המפרץ כניגנת לפתרון, התלוי בחוט השערה, בין אם פתרון מדיני ובין אם פתרון צבאי. כל צד גורר לכיוונו הוא: הצד המפסיד יירדוד מדרך הטבע לתהום הפעורה מתחת לרגליו. באותו יום תיאר העתון "תישרין" את המצב במפרץ כסחרחרה הסובבת על צירה של חבית נפט. הסחרחרה הזו נעה בין יונת השלום ללוחמים עטויי שריון וחרבות שלופות בידיהם. זהו מצב נוזל ביותר, כשכל תגודה לצד זה או אחר

עלולה לשנות את כל התמונה. לדעת העתון, המרחק בין שלום למלחמה הוא קצר ביותר. ככל שנקפו הימים, הסתבך המצב במפרץ. המשבר נקלע לתסבוכת. עקשנותו של סדאם ופקיעת סבלנותן של אחדות מבעלות הברית יצרו סטטוס קוו מסוים. ב־28 בנובמבר 1990 הצטייר המשבר במפרץ בעיניו של העתון "אל בעת" כפקעת סבוכה של חוטים, שהעולם כרוך בה ומתחבט כיצד להתירה. כפי שהמצב מצטייר בקריקטורה — לא בנקל ניתן יהיה להתיר את הפקעת הסבוכה הזו.

בפרוס השנה החדשה, ב־2 בינואר 1991, שירטט הקריקטוריסט של העתון "תישרין" את תחילתה של השנה כפתיל הומר נפץ, ההולך ונשרף, ככל שהזמן חולף. השעוה נמוגה אט אט, ופתיל הנפץ בוער. הרמז ברור — פיצוץ ובעירה מתקרבים. משבר המפרץ ייפתר, כנראה, רק במלחמה.

למחרת, ב־3 בינואר, ביקש העתון "אל תזרה" למתן את תחזיתו הקודרת של עמיתו

המלחמה הבלתי נמנעת — סדאם העריץ דוחס לתוך קנה המרגמה יותר ויותר בני אדם

המולדת הערבית כתוצאה מחילוקי דעות ופלגנות בעם הערבי. נחש האש, המלחך את הבית הערבי, מסמל את מצבה העגום של האומה הערבית, בלי שאיש יוכל לכבות את האש המשתוללת ומאיימת להכות בערבים עצמם. באותו קו המשיך העתון ב־26 באוגוסט. הבית הערבי עומד בפני קריסה עקב בקיעים בקירותיו — בקיעים, המשורטטים כתרשימו של המפרץ, שם מתמקד עתה המשבר.

"אל ת'ורה" מ־28 באוקטובר 1990 גרס, שהמשבר במפרץ כמוהו ככדור, ההולך ומתנפח ככל שהזמן עובר, וסופו, שהוא יגבר על המכדרר בו ויאיים למחוך אותו ולהשמידו. כך ראה העתון את המשבר במפרץ, ההולך ומחריף, וסופו שימיט שואה על האומה הערבית.

ב־2 בינואר 1991, כשהצדדים במפרץ כבר ציחצחו חרבות, נראתה תדמיתם ודמותם של הערבים בעיני עצמם בשפל המדרגה. "אל ת'ורה" תיאר את דמותה של האומה הערבית על רקע הפלישה לכווית כבבואה מנופצת לרסיסים. דמותם של הערבים בהביטם במראה, המסמלת כביכול את הפלישה לכווית, מעוותת לבלי הכר, ומבט של רחמים נשקף ממנה.

סדאם חוסיין —

מטרה שהכל מכוונים אליה

כפי שהוזכר, שליט עיראק סדאם חוסיין היה ונשאר שנוא נפשם של הסורים. מלחמת המפרץ רק נתנה לאמצעי התקשורת הסוריים הזדמנות יקרה מפז לירות בשליט בגוד בליטראות ולהציגו כעריץ וכבוגד באומה הערבית.

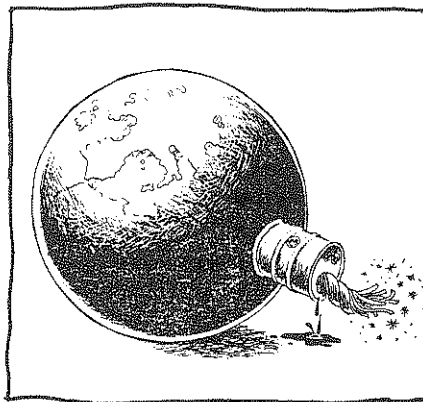
"אל ת'ורה" פירסם קריקטורה ב־13 בנובמבר 1990 בגנותו של סדאם חוסיין, הנראה ככול בשלשלאות ברזל עבות לכדור הארץ ומבקש בכך לגרור את כל העולם כולו לשיגינותיו התוקפניים. סדאם, חמוש בנשק וברימונים מכף רגל ועד ראש ועטור אותות, עוטה על פניו חיוך מרושע, והוא מבקש לגרור את כל העולם למשבר מלחמתי.

פרשנות אחרת לאותה קריקטורה יכולה

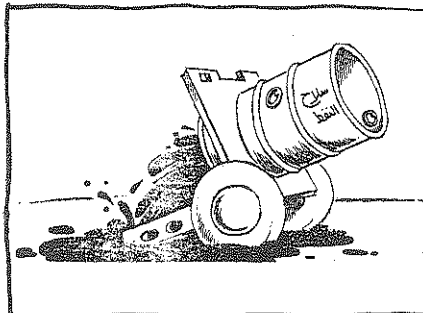
הקריקטוריסטים הסורים נדרשו באותה תקופה גם להשלכותיו של המשבר במפרץ על מצב האומה הערבית.

ב־4 באוגוסט 1990 מצא לנכון העתון "תישרין" לבטא את מצבה של האומה הערבית עם פרוץ משבר המפרץ כשריפת

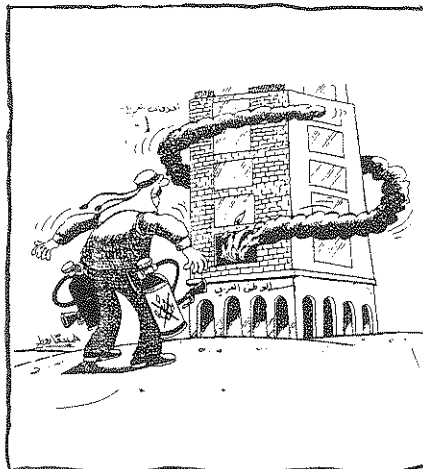
נשק הנפט — עלול לפוצץ את העולם

נשק הנפט — בצורת חבית נפט שהיא תותח

חילוקי הדעות הערבים בצורת בערה המזכירה נחש ארסי

ופירסם קריקטורה בנוסח תיבת נוח מודרנית, המשכשכת לה במימי המפרץ במזג אוויר גשום וסוער. נוח, המגלם את העולם, מושיט סולם לצבא העיראקי, הנמצא בלב ים, ומציע לו לא להצטרף לשיגינותיו ולגחמותיו של נשיא עיראק, בטרם יהיה מאוחר מדי. תיבתו של נוח המודרני, המעוטרת ביונת שלום שבפיה עלה זית, אינה עושה, כך נראה, כל רושם על הצבא העיראקי, והסולם, המורד מרופן התיבה לים, נשאר מיותר.

הנפט היווה אף הוא נושא לבחינה בעיניהם של הקריקטוריסטים הסוריים. הקריקטוריסט של העתון "אל ת'ורה" התלבט ב־4 באוגוסט 1990, אם פלישתו של סדאם לכווית יומיים קודם לכן היתה מערכה למען הנפט, או שמא גייס שליט עיראק את הנפט למען המערכה. בעיני אמצעי התקשורת הסוריים נראה כדור הארץ בעת משבר המפרץ כחבית אבק שריפה, כשפתיל ההצתה הוא חבית הנפט, העלולה להצית את העולם כולו. העתון "אל בעת" משרטט, ב־13 באוגוסט 1990, את העולם ככדור אבק שריפה, כשחבית הנפט, הספוגה בפתילים רועמים, מאיימת לרוקנו מהזהב השחור ולהשמידו.

גם בעיני העתון "תישרין", ב־16 באוגוסט 1990, עלה ברומטר הנפט על גדותיו ואיים לשרוף את העולם. חבית הנפט מסמלת את המשבר במפרץ, וסופה, שתצית כל חלקה טובה. ב־25 באוגוסט 1990 צייר "תישרין" את משבר המפרץ כחבית נפט ענקית, המאיימת לרמוס ולהטביע את כל אותן אוניות מלחמה, המשייטות במימי המפרץ והמתגמדות נוכח עוצמתו של נשק הנפט.

"אל בעת" הסב ב־8 באוגוסט 1990 את התותח הקונוונציונלי לקנה רחב קוטר בדמותה של חבית נפט. ללמדך, שנשק הנפט חזק יותר ויעיל יותר מנשק קונוונציונלי.

סדאם חוסיין לא נכנע בקלות, והוא השתמש בנשק הנפט כדי להמשיך וללבות את המשבר במפרץ. ב־1 בדצמבר 1990 הוא נראה בקריקטורה בעתון "תישרין" כמי שירושב על מרעום נפץ, אשר פתילו מוחזק כל העת מחבית נפט, המתרוקנת מידיי הוא. הגשם הניתך מהשמים (פתרון של שלום) אינו מסייע, והבעירה נמשכת.

בעיניהם של הסורים, סופו של סדאם חוסיין הוא על עמוד התלייה, כשחבל כרוך סביב צווארו. על פי "אל ת'ורה" מ-20 בפברואר 1991 (שבוע לפני תום הקרבות במפרץ) סופו של סדאם קרוב, והוא כבר ברגל אחת בדרך לעמוד התלייה.

ישראל בעיניים סוריות בתקופת משבר המפרץ

הצטרפותה של סוריה לקואליציה של בעלות הברית נגד סדאם חוסיין לא הפריעה לאמצעי התקשורת שלה לפרסם קריקטורות בגנותה של ישראל.

ניתוח הקריקטורות העוסקות בישראל מעלה, שהללו נגעו למספר נושאים: דמותה של ישראל, העלייה מברית המועצות לישראל,

עצמה. כבר הזכרנו בתחילת המאמר, ששלטונות דמשק נקטו שיגרת חיים נורמלית באותה תקופה, והדיווחים מהמפרץ לא סיפקו תמיד פתיח למהדורות החדשות וגם לא כותרות ראשיות בעתונות הכתובה.

לקראת סופה של מלחמת המפרץ שבו עתוני דמשק לעסוק בשליט עיראק, וב-16 בפברואר 1991, כשהוברר כבר מעל לכל ספק, שחלומה הגדול של סדאם להיות צלאח א דין של שנות ה-90 נגזר, פירסם העתון "תישרין" את קריקטורת המבוך, שבה נראה סדאם חוסיין נכנס לדרך ללא מוצא, כשבקע מיתמרים ענני עשן סמיך ושחור, העולים מבארות הנפט בכווית. תעלת הקשר, שבה מתהלך סדאם חסומה מכל צדדיה. המצור על שליט עיראק הולך ומתהדק.

לתאר את שליט עיראק כמי שכבול על ידי העולם כולו, ולמרות כל מאווייו ויצריו המלחמתיים לא יתנו מדינות העולם סיפוק לעריץ מבגוד להמשיך בתוקפנותו.

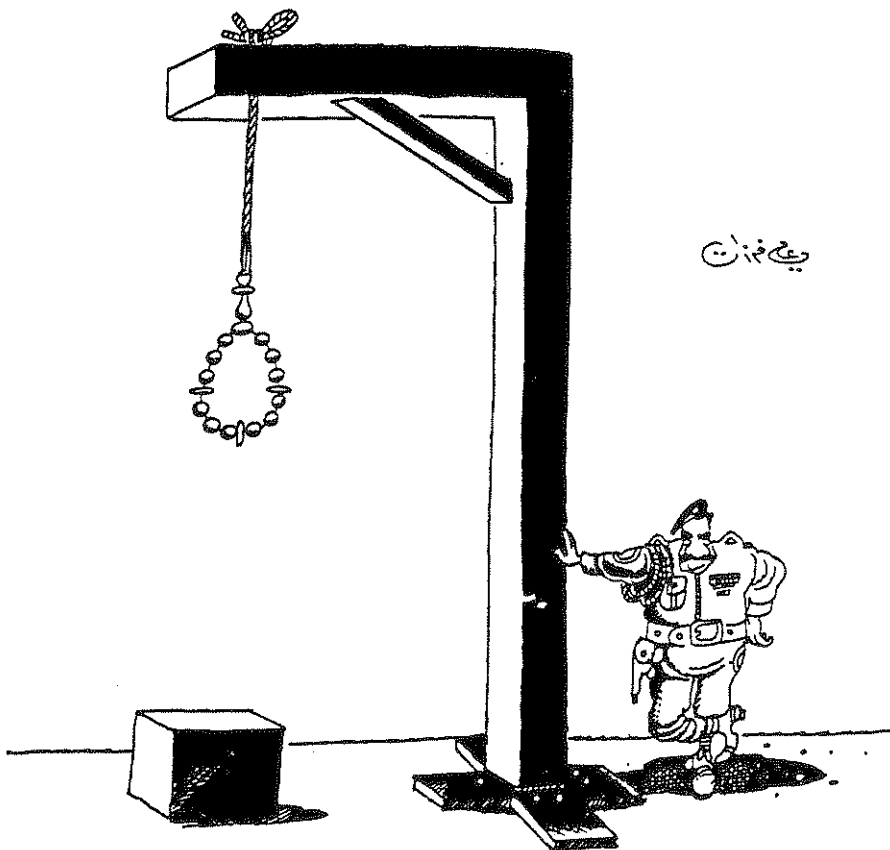
ככל שהתקרב מועד פקיעת האולטימטום שהציבה מועצת הבטחון לסדאם חוסיין בדבר פינוי כוחותיו מכווית, הלכה התקשורת הסורית והקצינה את עמדתה נגד שליט עיראק. "אל ת'ורה" הציג את סדאם ב-4 בדצמבר 1990 כמי כמתבצר בבונקר המוגן שלו ומתראיין לטלוויזיה בנינוחות ובשלווה, בשעה שכוחותיו רומסים ומוחצים את כווית. סדאם הצטייר כאטום לכל זעקה, גם לזו הנשמעת מאיש צוות הטלוויזיה, העומד מאחורי המצלמה ועד למתרחש. "ההצגה חייבת להימשך", אליבא דסדאם חוסיין.

שחצנותו ויהירותו של סדאם זכו אף הן לתגובת "אל ת'ורה". ב-7 בדצמבר 1990 פירסם העתון קריקטורה, שבה נראה סדאם מפגין שרירים מול המראה, שממנה הוא משתקף כממדים אדירים וגדולים עשרת מונים מגודלו הטבעי. זוהי פרפרזה על המלכה הרעה באגדת הילדים "שלגיה", הניצבת מול המראה ושואלת: "מראה, מראה, היש עוד אשה יפה ממני?"

במקרה שלפנינו ניצב סדאם חוסיין מול המראה ושואל: "מראה, מראה, אמרי נא לי, היש עוד גיבור וחזק ממני?" מובן שהסורים ביקשו להדגיש, שכמו בסיפור הילדים, כך גם כאן, שחצנותו ויהירותו של סדאם חוסיין הן רק חלום ואגדה, שבבוא היום יתנפצו לרסיסים.

חמישה ימים טרם פרוץ הקרבות עדיין עמד סדאם חוסיין בסרבנותו להיענות לאולטימטום, שהציבה לו מועצת הביטחון. הקריקטוריסט של "אל ת'ורה" תיאר את השליט העיראקי ב-10 בינואר 1991 כמי שמערים מכשולים בדרך לפתרון הסכסוך במפרץ. סדאם חוסיין הצטייר כמי שמשרבת במכחולו את המלה הערבית "עראקיל" כהמשך למלה "עיראק". יש כאן משחק מלים: המלה "עראק" מהווה חלק מהמלה "עראקיל", שפירושה בערבית: מכשולים, אבני נגף.

במהלך ימי הקרבות לא התייחסה כמעט התקשורת הסורית לשליט עיראק כמטרה בפני

"ההגירה היהודית", כך מכנה "תישרין" ב־30 בדצמבר 1990 את עליית יהודי ברית המועצות לישראל. בקריקטורה, שממנה נשקפת אוניית עולים בצורת מגן דוד, מוצגים העולים הבאים כפיראטים, כשדגל שודדי הים מתנוסס לו על ראש התורן. גם המראה, הניכט מבעד למשקפת רב החובל, מלמד על תפיסתם של הסורים, שיהודי ברית המועצות מבקשים לכבוש עולם ומלואו.

"אל בעת" קשר בקריקטורה משלו, ב־10 בינואר 1991, את נושא העלייה בנושא ההתנחלויות וקבע, שבד בבד עם הטסתם של העולים לישראל מצניחה ישראל ממרומים מבנים שלמים ומוכנים להקמת התנחלויות חדשות כדי לישב בהן את העולים החדשים. הגדיל לעשות בנושא שלילת העלייה העתון "אל ת'ורה" ב־17 באוקטובר 1990, כאשר גרס בקריקטורה שפירסם, כי למעשה, הפלישה העיראקית לכווית הסיטה את דעת הקהל העולמית ואת התקשורת בעולם מהגירתם של יהודי ברית המועצות לישראל, ובעוד עיני העולם נשאות למפרץ, "נכבשת" פלסטין על ידי היהודים מברית המועצות.

במהלך ימי המשבר והמלחמה לא ירד גם נושא האינתיפאדה מסדר היום הציבורי בתקשורת הסורית. עידן הסכינאות, שידעה מדינת ישראל באותה תקופה, זכה לקריקטורה בעתון "אל בעת" ב־24 באוקטובר 1990. סכין, אשר להבה הוא תרשים של מפת ישראל בגבולות יוני 1967, היווה את הקריקטורה.

הסורים התייחסו גם למדיניותו של יצחק שמיר. ב־13 בדצמבר 1990 פירסם "תישרין" קריקטורה המתארת את ראש ממשלת ישראל בונה חומה בצורה מאבנים, המבטאות את ה"לאוויס" של שמיר והעומדות בדרכו של העולם. זה אווזו בידו ענף של זית ומבקש שלום, ורק ישראל, לפי הקריקטורה הסורית, עומדת כמכשול לשלום.

יצחק שמיר הוצג גם כמי שפוגע במזיד בשלום. לאחר יומיים חזר והציג "תישרין" את ראש הממשלה כמי שנועץ מסמר במכת פטיש אדירה בגופה של יונת השלום, ובכך הוא מונע את מעופה.

אין זה סוד שהעלייה מברית המועצות היתה לצנינים בעיניהם של הערבים. עתוני סוריה נתנו לכך ביטוי רב. ניתוח החומר שבו עסקנו מעלה, שעלייתם של היהודים לישראל העסיקה את העתונות הסורית בעיצומו של משבר המפרץ לא פחות מהמשבר עצמו.

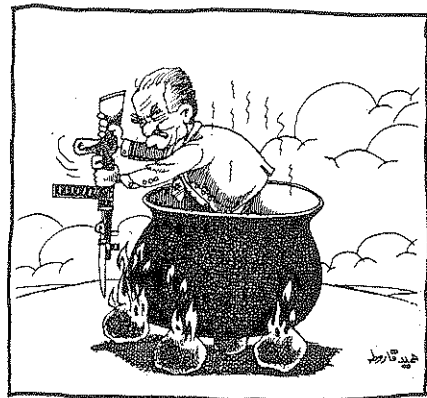
"תישרין" גרס, ב־19 בספטמבר 1990, שהמהגרים היהודים המגיעים לישראל הופכים למעשה לכלי נשק נגד העולם הערבי והעולם כולו. הקריקטורה הסורית הציגה את העולה החדש מברית המועצות כמי שהופך בשלבים לטיל, המכוון נגד העולם הערבי. הסורים טענו, כי קיים שיתוף פעולה בין העולים לישראל לבין חברות הנפט העולמיות, בה בשעה שהערבים נמקים בכתי הכלא מאחורי סוגר וברית ("אל בעת", 19 בדצמבר 1990).

האינתיפאדה וזכויות הפלסטינים בשטחים, קשריה של ישראל עם ארצות הברית, מצבה של ישראל נוכח אירועי המפרץ, והקנוניה, כביכול, בין ישראל לעיראק להריסתה של האומה הערבית.

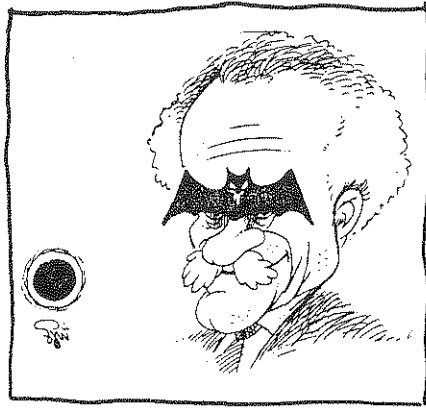
דמותה של ישראל מצטיירת מתוך הקריקטורות כמדינה החיה על חרבה ועל נשקה. את זקנו המפורסם של חוזה המדינה עיטר העתון "אל ת'ורה", ב־11 בספטמבר 1990, בפגז מרגמה, ודיוקנו של הרצל מעוות בנוסח קריקטורות ה"שטירמר" הנאציות. מדינת ישראל הצטיירה בעיניים הסוריות גם כמי שיונת השלום שלה מורכבת מזנבו של פגז מרגמה. "אל בעת" הציג את יונת השלום הישראלית ב־9 בנובמבר 1990 כעוף-כלאיים, שראשו וגופו אומרים שלום, ואילו אחוריו נוטפים מלחמה. גם ראש הממשלה יצחק שמיר אינו יוצא נקי מתחת מכחולם של הקריקטוריסטים הסוריים. ב־23 באוקטובר 1990 פירסם "אל בעת" את דיוקנו של ראש הממשלה כשאת עיניו מסכה מסכה שחורה דמויית עטלף, המסמל אצל המוסלמים טומאה ואפלה גמורה.

חוזה המדינה בתדמיתו ה"משופצת" בקריקטורה סורית

יצחק שמיר מנסה לדכא את האינתיפאדה

ראש ממשלת ישראל, יצחק שמיר, כעוטה מסכת עטלף

אחר כך לעג אותו עתון לארצות הברית, הכבולה בשלשלאות לישראל ונאחזת בה לצרכיה. ב־5 בנובמבר 1990 שירטט העתון את מצבה של ישראל לנוכח הרגיעה הבין לאומית המסתמנת בעולם. במקביל לצמצום הנשק הגרעיני והאסטרטגי ויישוב סכסוכים בין מדינות, קבע "תישרין" שאמריקה ממשיכה להזרים לישראל נשק וכספים רבים לחימושה של המדינה היהודית. שרווליה של ארצות הברית גדושים ציוד ביטחוני, הנשפך לתוך סלה של ישראל. זו פושטת ידה כקבצן עטור זקן ומגבעת לראשו.

על פי עתוני סוריה, ישראל יצאה נשכרת מהמשבר במפרץ. "הערבים מכים אלה את אלה" כתב העתון "תישרין" ב־29 באוגוסט 1990, "ואילו ישראל חוגגת." הקריקטורה הציגה את הערבים כשהם מכים זה את זה באלות מחודדות, והישראלי, המוצג בנוסח אנטישמי, כיהודי מזוקן חבוש מגבעת ולבוש קפוטה, מנופף בידיו לאות ניצחון ושמחה לאידם של הערבים המתקוטטים. גם "אל ת'ודה" מאותו יום נדרש לנושא ומציג בקריקטורה משלו את המצב הסבוך, שאליו נקלעו הערבים, תוך ניצול המצב מצד ישראל.

בקריקטורה, כשהוא ניצב בתוך קלחת רותחת וסביבו אש בוערת, וברובה מכודן הוא מנסה לשווא לכבות את הלהבה, המעלה ענני עשן. אלה נושאים את הכיתוב: "השנה הרביעית להתקוממות".

גם קשרי ישראל — ארצות הברית אינם נעדרים מהקריקטורות. בד בבד עם הצטרפותם לקואליציה נגד שליט עיראק נשארים הסורים עקביים בהתנגדותם לקשר האמיץ שבין ישראל לארצות הברית. "אל ת'ודה" הביא ב־2 באוגוסט 1990 קריקטורה, המציגה את בני ישראל במדבר בדרכם אל הארץ המובטחת בדמות שטר של דולר אמריקני. הכסף האמריקני הוא שמהווה מטרה נכספת לעם היהודי, טען העתון.

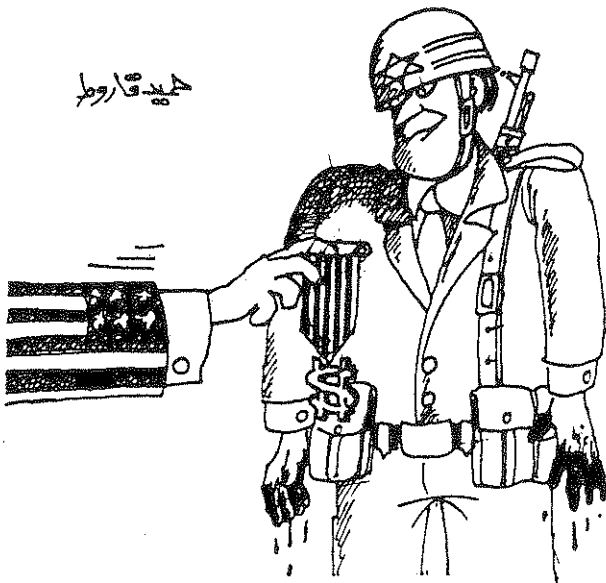
הגדיל לעשות העתון "תישרין" כשפירסם ב־27 באוקטובר 1990, קריקטורה שבה מוצג חייל ישראלי כשידייו מגואלות בדם, ובמקביל זוכה להוקרה דולרית מארצות הברית. יומיים

ללמדך, שהסכין ננעצת בגופה של מדינת ישראל כמחאה פלסטינית על מדיניות הכיבוש של ישראל.

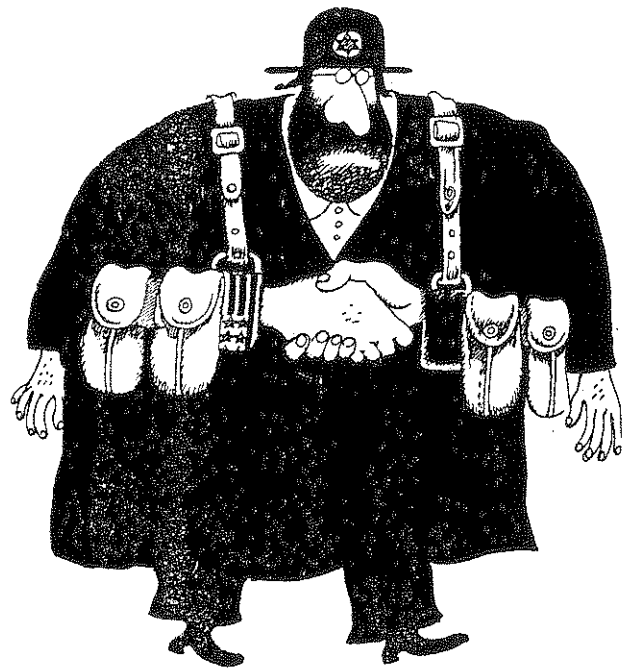
"תישרין" קבע ב־4 בדצמבר 1990 שכלל שישראל תכביר את עולה על הפלסטינים ותבקש לפגוע בהם, תוחרף מלחמת הסכינים נגדה. החייל הישראלי, כך אמר העתון, לא יכול לכופף את הפרח הערבי. כל פגיעה בפרח הזה תגרור אחריה הנחתה ופגיעה של סכין פלסטינית, המוצגת במקרה שלפנינו כעלה כותרת, הנושר מהפרח בעת ניסיון הפגיעה בו מצד ישראל.

בני ישראל והדולר האמריקני

מצבה של ישראל בהקשר לאינתיפאדה נראתה נואש בעיניים הסוריות. במלאת שלוש שנים לאינתיפאדה ביקש "תישרין" ב־10 בדצמבר 1990 להדגיש, שמלחמתה של ישראל במתקוממים לא תצלה. יצחק שמיר מופיע

הוקרה דולרית לישראל ה"תוקפנית"

ישראל מתעצמת בעזרת "הדוד סם"

מנעה ממנה להשתלח בראש ממשלת ישראל בקריקטורות נוסח ה"שטימר" הנאצי, כמו גם לגנות את עליית יהודי ברית המועצות ארצה ולעמוד לצידם של תושבי השטחים, אשר זכויותיהם נרמסות, לגירסתם, תחת שלטונה של ישראל.

נראה שכד בבד עם היותה בעימות מלחמתי עם עיראק ביקשה סוריה לשמור על מעמדה בעולם הערבי, והדבר נעשה על ידי התקפות בוטות ואנטישמיות על ישראל.

מאמר זה מבוסס על עבודה שהגישו שלושת המחברים לד"ר אלי רכס, במסגרת הקורס "אמצעי התקשורת הערביים במזרח התיכון" הנלמד בתוכנית ללימודי עתונאות באוניברסיטת תל אביב. העבודה הובאה תוך קיצורים, ובעיקר צומצם – מטעמי מקום – מספר הקריקטורות. במקור היו 65 קריקטורות.

מקורות

- פרסומי "חצב" (מדיני), אוגוסט 1990 – פברואר 1991.
- דני רובינשטיין, "גיהאד בסגנון הסורי", "הארץ", 27 בינואר 1991.
- אקונומיסט, "סוריה והמשבר במפרץ", לפי דבר, 22 באוקטובר 1990.

סיכום

סקרנו את העתונות הסורית בתקופת המשבר ובמלחמת המפרץ, כפי שהדבר בא לידי ביטוי בשלושת עתונייה החשובים של דמשק, מנקודת מבטם של הקריקטוריסטים שלה.

לא נחטא הרבה לאמת אם נקבע, כי הקריקטוריסטים הסורים נקטו עמדה מאופקת במידה מסוימת בכל מה שנוגע למשבר, שפרץ בשל פלישת עיראק לכווית, ולמלחמה שפרצה בעקבותיו.

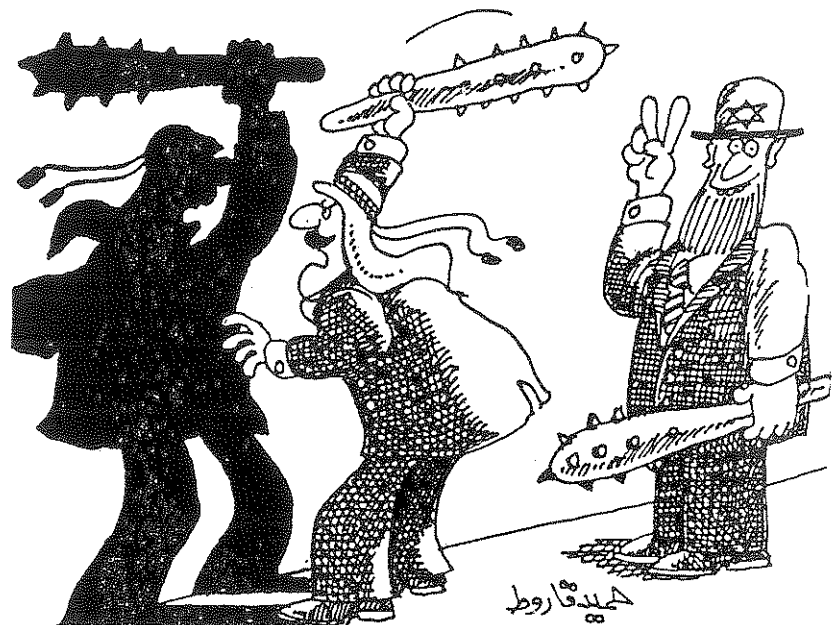
מן הדברים עולה, שאמנם בתקופת המשבר (אוגוסט 1990 – ינואר 1991) הופנו תיצייהם (או במקרה שלפנינו – מכתוליהם) המושחזים של הקריקטוריסטים מדמשק לעבר עיראק, ובעיקר לעבר שליטה הערפין – שהוגדר על ידיהם "בוגד באומה הערבית", אך דווקא בתקופת המלחמה עצמה שמרה התקשורת הסורית על פרופיל נמוך ונמנעה מלהגדיש את הסאה בכל הקשור לקרבות נגד אויבתה מימים ימימה.

את עיקר הקריקטורות היפנו הסורים לעבר ישראל. מתברר, שהצטרפותה של סוריה לקואליציה עם כוחות הברית המערביים, המקיימים קשרים הדוקים עם ישראל, לא

"תישרין" הציג את הסכסוך במזרח התיכון גם כזירת איגרוף. הערבים מוצגים (ב-27 באוגוסט 1990) כמתאגרף, המייצג את חילוקי הדעות בעולם הערבי, ואי לכך אגרופיו כבולים, בעוד שיריבו – ישראל – מוכן לקרב באגרופים קמוצים, כשחיוך שפוף על פניו.

יותר מפעם אחת במהלך משבר המפרץ נקטו עתוני סוריה עמדה, לפיה מדינת ישראל וסדאם חוסיין עשו יד אחת נגד הערבים. סביר להניח, שמטחי הטילים, ששוגרו ממערב עיראק לשטחה של ישראל במהלך המלחמה, לא התיישבו כל כך עם גישתם זו של עתוני דמשק. אבל לפני כן פירסם "אל תזרה" ב-10 בנובמבר 1990 קריקטורה, שבה נראה סדאם חוסיין אוחד בנושק, והוא עצמו לפות בכף ידה של ישראל ומוכן לירות בערבים. הקריקטורה גם יודעת לציין, שהפלישה לכווית נעשתה בחסות ישראל.

ב-20 בדצמבר 1990 הגיע "אל תזרה" למסקנה, כי קיימת זיקה בין פלישת עיראק לכווית ומדיניותה של ממשלת ישראל אודות "ארץ ישראל גדולה". סדאם חוסיין וישראל מהווים, לדעת העתון, צל אחד וזהה ומשותף, ואין ביניהם שום הבדל.

הערבים מכים זה את זה וישראל זוכה בנקודות